

Návrh systému ekologické přípravy budoucích učitelů základní školy na PdF MU v Brně

Hana Horká

Pátráme-li po tom, co je pro skutečný rozvoj ekologické výchovy nejpodstatnější a co ji může v rozhodující míře ovlivnit, takřka vždy dojdeme k nezastupitelné roli učitelů základních škol. Míra jejich ekologického citu, přesvědčení a přírodě přátelských postojů projevovaných v každodenním jednání ovlivňuje totiž tisíce, ba statisíce žáků. Odpovědnost učitele za formování ekologických postojů je tedy zásadní.

Proces interiorizace a následně exteriorizace ekologických hodnot je ovšem záležitostí složitou. Ekologická příprava vyžaduje systém, který pronikne do celé struktury oborové i metodické přípravy budoucích učitelů.

V letech 1988–89 byl vypracován Projekt ekologické přípravy budoucích učitelů PdF MU v Brně (od roku 1990 je ověřován). Jeho základní idea vychází z toho, že při získávání učitelské způsobilosti je třeba rozvíjet ekologickou kulturu osobnosti budoucích učitelů. Její tři základní stránky (kognitivní, postojová-hodnotící, činnostní-přetvářecí) korelují s vědním činnostním a osobnostním potenciálem učitelské způsobilosti. Počítá se s tím, že k naplnění obsahu ekologické přípravy přispívají studijní disciplíny odborného a všeobecného základu (např. filozofie, psychologie, pedagogika, biologie dítěte) i oborové předměty včetně metodik. K osvojení určitého ekologického minima je zařazen v učebním plánu předmět Ekologie pro učitele základní školy (pro učitelství 1. stupně základní školy ve 3. semestru, pro učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů ve 4. semestru, vždy s dotací 1 hodina přednášky a 1 hodina semináře).

I. **V rovině vědní** (kognitivní) budoucí učitelé základní školy by si měli osvojit tři základní skupiny poznatků:

1) pro pochopení složitých a mnohostranných vztahů mezi člověkem a přírodou, do nichž lze zahrnout poznatky o faktorech a) kosmických (postavení Země ve vesmíru, jeho důsledky pro život na Zemi), b) pozemských abiotických (základy fyzické geografie, pedologie, geologie, mineralogie, chemie), c) pozemských biotických (znalosti botaniky, zoologie, biologie člověka).

2) poznatky o vzájemných vazbách v přírodních systémech (o oběhu látek, toku energie v ekosystémech, složení a funkci ekosystémů, genofondu, sukcesí, ekologické stabilitě ap.).

3) poznatky o příčinách a následcích ekologické krize a způsobech optimalizace vlivu antropogenního faktoru na životní prostředí, o odpo-

vědnosti člověka za tento stav a další vývoj životního prostředí (o etapách interakce člověka a prostředí, o výsledcích lidské aktivity a jejím dopadu na prostředí, o zatížení průmyslovou a zemědělskou výrobou, způsobem života, terciární aférou). Seznámí se se zásadami ekologické etiky, psychologickými a sociálními motivy ekologického jednání, s úkoly ekologické výchovy, právními normami apod.

II. V rovině činnostní by měli získat základní dovednosti a rozvíjet schopnosti ve dvou oblastech — komunikativní a realizační. Do prvé patří dovednosti probouzet a udržovat zájem o učivo, umět motivovat odpovědný vztah k prostředí, působit na citovou stránku dítěte, na rodiče i veřejnost. V oblasti realizační se prohlubují organizační schopnosti pro zabezpečování kvalitní výuky ve třídě, školách v přírodě, na vycházkách ap. Učí se volit vhodné metody, využívat mezipředmětových vztahů, vhodně strukturovat učební látku, regionálně aktualizovat, tzn. zachytit „citlivé body“ svého regionu z hlediska péče o životní prostředí. Jako nezbytné se jeví formování dovedností pro přímé studium přírody (např. práce s pomůckami, provádění experimentů, určování podle klíčů ap.). Studenti by měli získat praktické zkušenosti z organizace vyučování přímo v místní krajině (na vycházce, naučné stezce, v přírodní školní rezervaci, školách v přírodě, v ekokoutku ap.). Počítá se se získáváním zkušeností z práce s dětmi v mimoškolní oblasti (v zájmových kroužcích, letních dětských táborech, letních školách). Na pedagogických praxích lze sledovat také způsoby péče o školní prostředí.

III. V rovině osobnostní (axiologické) by studenti měli být získávání pro ideály dobra, pravdy, krásy, humanity, tvořivosti, vést je k pokoře a lásce k přírodě, k odmítání lhostejnosti, sobectví, spotřebního způsobu života, k odvaze prosazovat oprávněné požadavky v oblasti péče o životní prostředí, k pochopení spoluzodpovědnosti za životní prostředí, k akceptování zásad ekologické etiky.

Návrh obsahu předmětu Ekologie pro učitele základní školy — v učebním plánu zařazen do 2. ročníku studia — 1/1

Tématické celky	počet hodin
1. Ekologie jako věda o vztazích organismů a prostředí	1
2. Vztah člověka a prostředí	1/2
Podstata, vývoj, charakteristické etapy interakce člověka a prostředí (lovectví, sběračství, zemědělství, průmysl, doprava, obchod, cestovní ruch, způsob života)	

3. **Přírodní média a zdroje** 2/2
Ovzduší, voda, půda, nerostné suroviny, energie a geografický prostor, ekosystémy, rostliny a živočichové ap. Problém hospodaření s obnovitelnými a neobnovitelnými zdroji. Problém ochrany vody, půdy, ovzduší, bioty. Rozmanitost biosféry jako významného přírodního zdroje. Les jako dominantní ekosystém naší krajiny
4. **Lidské činnosti a kontaminace prostředí** 2/2
Hospodaření s látkami, energií a prostorem Hlavní typy zatížení přírody kulturou (společností) — zemědělství, průmysl, doprava, terciární sféra. Následky nepřiměřených zásahů člověka do prostředí — zjednodušování ekosystémů, narušení stability, zdravotní komplikace u člověka
5. **Krajina z hlediska ochrany přírody** 1/1
Prvky, složky a faktory krajiny. Ekologické pojetí moderní ochrany přírody a krajiny
6. **Chráněné části přírody** 1/1
Třídění — chráněné druhy a přírodní výtvoři, území, čsl. síť chráněných území
7. **Lidské zdraví a životní prostředí** 2/2
Faktografie lidského zdraví. Hygienické aspekty vztahu člověka a prostředí. Přízpůsobení, zátěž, trenink, limitující faktory. Změny v životním prostředí a ve způsobu života, zásady zdravého člověka. Zdraví a nemoc, problematika „chorob hromadného výskytu“ (etiologie), prevence
8. **Východiska řešení současné ekologické situace** 2/2
Technická a technologická ekologická řešení, legislativa, ekonomické nástroje péče o životní prostředí. Hlavní cíle ekologické politiky, obecné zásady programu ozdravení životního prostředí
9. **Etika, hodnoty a životní prostředí** 3/3
Hlavní zásady ekologické etiky. Jedinečnost a hodnota pozemské přírody. Problém utváření ekologické kultury. Systém ekologické výchovy

Předpokládáme, že k prohlubování znalostí přispějí i další disciplíny, např. filozofie následujícími tématy: Filozofie a současná ekologická situace. Filozofické pojetí pozemské přírody a kultury. Obraz přírody v dějinách lidského myšlení. Příprava a ekologický problém v náboženské reflexi. Aktuální otázky právní úpravy péče o životní prostředí. Také psychologie může ze svého hlediska ukázat na některé důležité ekologické souvislosti, např. tématy: Vztah psychologie a ekologie. Psychologická hodnota prostředí. Ekologické jednání jako výslednice souhry psychologických motivů. Životní prostředí a mezilidské interakce. Problematika potřeb člověka z ekologického hlediska.

V pedagogice jsou studenti seznamováni s cíli, úkoly a prostředky školní i mimoškolní ekologické výchovy. Všechny pedagogické disciplíny vycházejí z toho, že rysy člověka se utvářejí v komplexu sociálních a přírodních faktorů a projevují se prostřednictvím vztahu člověka k přírodě, hodnotám a lidem. Své nazastupitelné místo zauímají i dějiny pedagogiky, které poukazují na vývojové tendence formování vztahu člověka k prostředí v závislosti na měnících se podmínkách. Obsah pedagogické antropologie a axiologie, teorie sociální, etické a estetické výchovy umožňuje pochopení jednak vývoje hodnotové orientace člověka k přírodě, jednak významu sjednocující a koordinující funkce ekologické výchovy při celkové kultivaci lidské osobnosti.

Teoretickou ekologickou výchovu je ovšem třeba již v průběhu studia prakticky ověřovat a doplňovat osobními pedagogickými zkušenostmi při samostatné činnosti studentů, např. při praxích, zpracování diplomových prací, vedení zájmových kroužků ap. Uvažujeme nejen o pedagogických praxích na školách, ale také o možnosti využití nabídky Domu ekologické výchovy v Brně (praktika ekologické výchovy, podíl na tvorbě výukových programů, hospitace a výstupy studentů ap.).